

KS. ANDRZEJ KICIŃSKI

KATECHEZA A NAUCZANIE RELIGII KATOLICKIEJ W POLSCE

CATECHESIS AND TEACHING CATHOLIC RELIGION IN POLAND

A b s t r a c t. Teaching religion in school has a long tradition in Poland, and its return to school in 1990 gave the Catholic Church the task of adapting catechesis to a new educational reality. There was great motivation to meet this challenge. Today, after almost 30 years, it can be said that teaching religion in Poland's schools is protected by international and Polish law, it is well organized, has well educated catechists and is constantly being enriched with new programs and textbooks. Nevertheless, many bishops and catechists emphasize that parish catechesis has been left on the margins of ecclesiastical life and many efforts are being made to reactivate it.

By decision of the Polish Episcopate Conference, catechesis and religious education in school should complement each other. This has only partially happened. Analyzing the rich achievements of Poland's catechists in teaching religion in school, we can see similar experiences in other countries in which religion is taught in school. It should also be noted that Polish catechists do not want to copy foreign solutions, because the situations in individual Churches are significantly different. That is why they accepted the idea that religion in school be treated as part of catechesis, i.e. as a specific form of catechesis. Although parish catechesis has remained on the margins of pastoral life, the Catholic Church in Poland, through thriving parishes, carries out the basic tasks of catechesis focusing on sacramental catechesis. Traditional forms of catechesis are also developing, for example, the one proclaimed during the phenomenon of going on pilgrimages in Poland, or newer forms like preaching catechesis in the media.

Translated by Jan Kobyłecki

Key words: catechesis; teaching religion in school; pilgrimages; mass media.

Ks. dr hab. ANDRZEJ KICIŃSKI, prof. KUL – Prorektor ds. studenckich i kontaktów międzynarodowych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, kierownik Katedry Katechetyki Szczegółowej KUL; adres do korespondencji – e-mail: kicinski@kul.pl

Katecheza jest pogłębionym przekazem orędzia zbawienia. Zawiera trzy elementy harmonijnie powiązane ze sobą: biblijny, bowiem katecheza przekazuje orędzie Boże; teologiczno-doktrynalny, bo pogłębia je refleksją teologiczną i egzystencjalny, gdyż adresuje je do człowieka¹. Jedną z wielu definicji brzmi następująco: „Katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego” (CT 18). Podstawowym celem katechezy jest komunია z Jezusem Chrystusem (por. CT 5). Katecheza jest jedną z form posługi głoszenia słowa Bożego w Kościele. Katecheza jest działaniem eklezjalnym. Kościół jest prawdziwym i rzeczywistym podmiotem katechezy.

Nauczanie religii w szkole ma długą tradycję w Polsce, jej powrót do szkoły w 1990 roku postawił Kościołowi katolickiemu w Polsce jednak zadanie dostosowania katechizacji w bardzo krótkim czasie do nowej rzeczywistości oświatowej. Nastąpiła ogromna mobilizacja, aby sprostać temu wyzwaniu. Dzisiaj, po prawie 30 latach, można stwierdzić, iż nauczanie religii w polskiej szkole jest zabezpieczone prawem międzynarodowym i polskim, jest dobrze zorganizowane, ma dobrze wykształconych katechetów i ciągle jest wzbogacane coraz to nowymi programami i podręcznikami. Niemniej wielu biskupów i katechetów podkreśla, że katecheza parafialna została na marginesie życia kościelnego i czynione są liczne wysiłki, aby ją reaktywować.

Tytuł artykułu może sugerować podjęcie także aspektu wpływu katechezy na nauczanie religii w szkole. Sprawia to prawie zawsze kłopotliwy dla piszących spójnik „a”, obecny w tytule, który w swoim podstawowym znaczeniu jest spójnikiem przeciwstawienia, przyjmując także funkcję porównywania czegoś z czymś. Zawsze jaśniejszym byłoby postawienie spójnika „i”, a najbardziej ukazywanie nauczania religii w szkole „w kontekście”, „wobec” wyzwań duszpasterstwa katechetycznego. Wówczas relacja układałaby się bardziej jednokierunkowo: katecheza zwraca się do nauczania religii w szkole, poszukując w niej potrzebnych dla jej dynamizowania i uzupełniania czynników. Zastosowanie spójnika „a” jest spowodowane pewnego rodzaju „votum separatum” Komisji Wychowania Konferencji Episkopatu Polski, bądź ważnym wyborem w stosunku do teorii i praktyki w innych kościołach lokalnych

¹ Zob. R. MURAWSKI, *Katecheza*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 344.

oraz z pewnością oryginalnym zastosowaniem norm ogólnych zawartych w katechetycznych normach ogólnokościelnych², gdzie podkreślony jest własny charakter nauczania religii w szkole: „relacja między nauczaniem religii w szkole i katechezą jest relacją zróżnicowania i komplementarności” (DOK 73). To napięcie między tymi dwoma obszarami będzie przedmiotem tego artykułu, którego dookreślenie geograficzne „w Polsce” wyznacza ramy pierwszego artykułu z serii poświęconej badanemu zagadnieniu w szerszym obszarze poznawczym.

1. KONTEKST SPOŁECZNO-EKLEZJALNY

Rocznik Statystyczny z 2018 roku (Concise Statistical Yearbook of Poland) podaje, że stan ludności Polski wynosi 38.434 mln, z czego 60,1% mieszka w mieście, a 39,9% na wsi. Prognoza dotycząca ludności przewiduje zmniejszenie się populacji w roku 2050 do poniżej 34 mln³. Niemniej zauważyć trzeba, że te prognozy mogą być skorygowane poprzez migracje zagraniczną ludności i nowe programy socjalne zaproponowane przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej. Najwięcej do Polski przybywa ostatnio Ukraińców – różne źródła podają od 1 do 2 mln, czy więcej. Nowy program socjalny „Rodzina 500 plus” to nieopodatkowane 500 zł miesięcznie na każde drugie i kolejne dziecko, bez dodatkowych warunków, na które rząd wydaje 23 miliardy złotych rocznie. Za wcześniej jednak mówić o trwałych wpływach nowych uwarunkowań, bardziej odnotowuje się dyskusję o metodologii, np. wyliczenia wskaźnika dzietności, ponieważ w Polsce GUS przy jego obliczaniu bierze pod uwagę także Polki, które wyjechały za granicę, ale już nie ich dzieci. Sytuacja zmian w Polsce jest dynamiczna i wielowątkowa. Z jednej strony media zagraniczne skupiają się na wątkach politycznych i krytykują rząd polski, a z drugiej widać znaczny wzrost studentów zagranicznych. O ile w roku akademickim 2000/2001 było ich 6.563, to już w roku akademickim 2016/2017 studiowało w Polsce 65.793 studentów zagranicznych⁴. Podobny wzrost widać przy wyborze Polski jako kraju bezpiecznego dla turystów

² Zob. A. KICIŃSKI, *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*, w: *Słownik Katechetyczny*, red. J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 233-235.

³ Zob. GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, Warszawa 2018, s. 95-116.

⁴ FUNDACJA EDUKACYJNA PERSPEKTYWY, *Study in Poland. Studenci zagraniczni w Polsce 2017, Raport*, Warszawa 2017, s. 4.

zagranicznych, czy bezpiecznym udziale wielu grup wyznaniowych w Światowym Dniu Młodzieży w Krakowie 2016 r. GUS wskazuje niespotykany dawno spadek bezrobocia do poziomu 4,9% w roku 2017, a w obecnym roku dane są obniżane z kwartału na kwartał. Odnotowuje się także dynamikę realnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych.

Prawie niezmienny jest natomiast obraz z zakresu wyznań religijnych, ok. 96% populacji jest zadeklarowanymi katolikami. Według badań opinii społecznej (CBOS), poświęconych znaczeniu religii w życiu Polaków, religia stanowi dość istotny element codziennej egzystencji Polaków. Według Raportu 77% ankietowanych ocenia rolę religii w swoim życiu jako ważną, a jedynie dla 12% nie ma ona większego znaczenia. Co jednak jest godne podkreślenia, w kontekście nie tylko europejskim, w ogólnej świadomości Polaków nie znajduje odzwierciedlenia teza „o postępującym procesie sekularyzacji w sensie zmniejszenia znaczenia religii w życiu osobistym, rodzinnym, narodowym i ogólnościowym. Przekonani są oni raczej o stabilnej roli religii w tych wymiarach życia społecznego, a nawet o wzroście jej znaczenia, zwłaszcza w kontekście narodowym”⁵. Oczywiście należy odnotować, że z wiarą religijną wygrywają takie deklarowane wartości, jak: zachowanie dobrego zdrowia, szczęście rodzinne, uczciwe życie czy praca zawodowa, a starsi badani znacznie częściej niż młodsi uznają religię za wartość bardzo ważną w życiu. Niemniej te i inne badania zaprzeczają ogólnej tendencji europejskiej i wydaje się, że ciągle zapowiedzi, że po – a nawet w czasie – transformacji ustrojowej nastąpią głębokie przemiany sekularyzacyjne, są przynajmniej w autodeklaracjach Polaków nie zbyt istotne.

Zawsze ważnym wyznacznikiem życia i działalności Kościoła katolickiego są powołania kapłańskie i zakonne. To one wyznaczają nie tylko wskaźniki żywotności danego Kościoła lokalnego, ale pomagają również lepiej poznać kontekst eklezjalny. Katolicka Agencja Informacyjna podała, że Kościół w Polsce w 2018 r. ma 622 nowych seminarzystów. Te wstępne dane pokazują, że jest wzrost o 45 seminarzystów, bowiem w 2017 było ich 577. Niemniej wszyscy pamiętają, że rok po śmierci Jana Pawła II, do seminariów zgłosiło się 1145, co potocznie nazywano „efektem Jana Pawła II”, a w 2006 r. na pierwszym roku w seminariach było 1029 osób. Większym zainteresowaniem, w porównaniu do ubiegłego roku, cieszą się natomiast seminaria zakonne, gdzie obecnie studiuje 961 alumnów – (858 w 2015 r.). Według raportu KAI najwię-

⁵ CENTRUM BADAŃ OPINII SPOŁECZNEJ. *Znaczenie religii w życiu Polaków. Komunikat z badań*, red. R. Boguszewski, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2006/K_081_06.PDF (dostęp: 1.09.2018).

cej braci przygotowujących się do złożenia ślubów stałych liczą franciszkanie (159) i franciszkanie konwentualni (126), a także oblaci (104), dominikanie (103) i salezjanie (102). Zgromadzenia, w których znajduje się najwięcej obco-krajowców to natomiast oblaci (50), franciszkanie konwentualni (35) i paulini (27). 1 października 2014 r. rozpoczęło naukę 586 kleryków, czyli nieco mniej niż rok wcześniej (589). W 2012 r. kandydatów było 664⁶. Jednak jeśli spojrzeć na statystyki z kilku ostatnich lat, liczba chętnych do kapłaństwa zmniejszyła się o blisko 40%. Polskie duchowieństwo, które do niedawna było stosunkowo młode, to w ostatnich latach obserwuje się powolny proces jego starzenia. Także znaczące zmniejszenie się powołań kapłańskich i zakonnych z pewnością będzie miało wpływ na dynamikę działań duszpasterskich.

Nie zmniejsza się natomiast fenomen pielgrzymowania do miejsc świętych, ze szczególną charakterystyką polskiego pielgrzymowania pieszego, w ramach tzw. rekolekcji w drodze. Rekolekcje te wypełnione są zawsze systematyczną katechezą poświęconą wybranej tematyce, która wprowadza w życie chrześcijańskie we współczesnym świecie. Tylko najświętsze sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej odwiedziło w 2017 roku ok. 4 mln pielgrzymów. Na Jasną Górę przyszły 263 piesze pielgrzymki, uczestniczyło w nich ok. 123 tys. osób. Oprócz tradycyjnych form pojawiają się ciągle nowe: jak np. pielgrzymki rowerowe, rolkowe czy motocyklowe. Według raportu z Sanktuarium Jasnogórskiego z 31.12.2017 r. w 216 ogólnopolskich pielgrzymkach wzięło udział 811.310 osób. Przegląd największych grup pielgrzymkowych daje mozaikę grup i duszpasterstw specjalistycznych działających w Polsce. Najliczniejsze pielgrzymki to: Rodzina „Radia Maryja”, Odnowa w Duchu Świętym, Rolnicy, Anonimowi Alkoholicy, Ludzie Pracy, Motocykliści, Koła Żywego Różańca, Szkoły im. Jana Pawła II, Leśnicy, Nauczyciele, Amazonki, Kolejarze, Energetycy, Legion Maryji, Małżeństwa i Rodziny, Górnicy, Akcja Katolicka, Służba Zdrowia, Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich, Bankowcy, Wodociągowcy, Rzemiosło, Arcybractwo Straży Honorowej, Pszczelarze. Raport odnotowuje, że po raz pierwszy przybyły: Pielgrzymka Zakonu Rycerzy i Szpitalników św. Łazarza z Jerozolimy oraz 1. Ogólnopolska Pielgrzymka Duchowej Adopcji Dziecka Poczętego. Jeszcze bardziej bogaty obraz widać analizując liczbę grup i charakterystykę uczestników. Grup parafialnych było 2.636, a w nich 140.844 osoby; młodzieży maturalnej: 433 grupy, a w nich 102.698 osób; dzieci pierwszokomunijnych: 349 grup,

⁶ Zob. MAJ, *W Polsce przybyło kandydatów do kapłaństwa*, <http://kair.ekai.pl/depesza/558193/show> (dostęp: 6.09.2018), czy <https://ekai.pl/blisko-34-tys-klerykow-przygotowuje-sie-do-kaplanstwa/> (dostęp: 06.05.2017).

a w nich 22.872 osoby; dzieci i młodzieży: 763 grupy, w nich 20.63 osoby; zawodowych, modlitewnych, stanowych: 2.129 grup, a w nich 74.808 osób; osób chorych, emerytów, rencistów, niepełnosprawnych – 432 grupy, a w nich 19.316 osób; pielgrzymek rowerowych – 144 grupy, a w nich 8.100 osób oraz innych, jak grupy biegowe czy pielgrzymki konne⁷. Za każdą z tych liczb stoi katecheza dostosowana do wieku, czyli katecheza dorosłych, dzieci, młodzieży czy osób starszych, bądź katecheza głoszona w szczególnych sytuacjach i środowiskach. Nie ma żadnej diecezjalnej pieszej pielgrzymki na Jasną Górę, która nie miałaby opracowanych katechez dla swoich uczestników.

Kolejny raport Katolickiej Agencji Informacyjnej podaje, że inne sanktuaria, które odwiedzają pielgrzymi w Polsce, to na drugim miejscu pod względem liczby Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach. W ostatnich latach rocznie przybywało tu ponad 2 mln pielgrzymów ze wszystkich kontynentów, natomiast w 2016 r., który był Rokiem Miłosierdzia oraz Światowych Dni Młodzieży w Krakowie, ich liczba była ponad dwukrotnie wyższa i wyniosła niemal 5 mln pielgrzymów ze 182 krajów. Trzecie to Kalwaria Zebrzydowska z ok. 1,5 mln pielgrzymów rocznie. Czwarte miejsce zajmuje Sanktuarium w Licheniu, które odwiedza ok. 1 mln pielgrzymów rocznie. Według raportu do Gietrzwałdu przybywa ok. 900 tys. pielgrzymów rocznie czy do Niepokalanowa blisko 800 tys. pielgrzymów, a jeszcze są udokumentowane duże liczby pielgrzymów do Świętej Lipki, Ludźmierza, na Górę św. Anny, do Wadowic, do Kodnia, do Kalwarii Pałacowskiej, na Lednicę, do grobu ks. J. Popiełuszki, do Kostomłotów czy Kałkowa. Według autorów raportu „pielgrzymki odgrywają olbrzymią rolę w umacnianiu wiary i formacji polskich katolików. Są też bardzo cennym elementem naszej religijności. Ukazują jak tradycyjne formy przekazu wiary świetnie sprawdzają się we współczesnym świecie, w cenny sposób wzbogacając go o wymiar duchowy”⁸ i z pewnością bez nich nie można zrozumieć polskiego kontekstu społeczno-eklezyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem inkulturacji katechety we współczesnej kulturze polskiej.

Katecheza, głoszona podczas wszystkich form pielgrzymowania, jest przykładem wszczęcia siły Ewangelii w samą istotę kultury polskiej i jej różnych form wyrazu. Od najstarszej pielgrzymki do Częstochowy, udokumento-

⁷ Zob. MIR, *Okolo 4 mln pielgrzymów odwiedziło Jasną Górę w 2017 roku*, <https://ekai.pl/okolo-4-mln-pielgrzymow-odwiedzilo-jasna-gore-w-2017-roku/> (dostęp: 1.08.2018).

⁸ M. PRZECISZEWSKI, im, aw, em, *Polskie pielgrzymowanie, fenomen na skalę europejską (dossier)*, <http://kair.ekai.pl/depesza/540828/show?q=fenomen> (dostęp: 1.08.2018).

wanej w kronikach, która wyruszyła we wrześniu 1626 roku z Gliwic do dziś, jest to proces głębokiego i całościowego kształtowania się kultury chrześcijańskiej w Polsce. Nie jest to z pewnością prosta akomodacja ruchu pielgrzymkowego mającego swój wzór pielgrzymowania w świecie, ale jest to oryginalna katecheza w drodze przenikająca od wewnątrz kulturę ostatnich wieków w Polsce.

2. NAUCZANIE RELIGII KATOLICKIEJ W SZKOLE

Polska w roku 2018 r. obchodzi uroczyste 100-lecie odzyskania niepodległości. Od początku jej odzyskania, najpierw rozporządzenia ministerialne, a następnie Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. gwarantowały wolność sumienia i wyznawania religii. Od początku nauczanie religii w szkole prowadził Kościół katolicki, jak i inne wyznania. Kolejne reformy szkolne w latach 1918-1939 wzmacniały wielowyznaniowy kraj, poprzez sprawnie odtwarzaną sieć szkolną i profesjonalne przygotowanie nauczycieli. Konferencja Biskupów Polskich opracowywała programy szkolne do nauki religii katolickiej, które następnie zatwierdzało Ministerstwo Oświaty. Był to okres szczególnie owocny w powstawanie prawodawstwa, programów i podręczników w zakresie nauczania religii⁹.

Okres II wojny światowej (1939-1945) był czasem terroru i walki o przetrwanie, w którym nie było mowy o jawnej działalności szkoły polskiej. W tym okresie były organizowane tzw. tajne komplety, które oprócz podstawowych lekcji i wykładów były często uzupełniane o modlitwę. W innej, lecz również trudnej sytuacji znalazło się nauczanie religii w Polsce Ludowej, w państwie niesuwerennym, pozostającym pod dominacją ZSRR, z całym swym aparatem represji wobec działań Kościoła katolickiego. W latach 1945-1961 odbywało się jeszcze nauczanie w szkole, ale było stopniowo ograniczane i trudno było myśleć o wszechstronnym – w tym religijnym – rozwoju uczniów, gdy jedyny słuszny pogląd musiał wiązać się z marksizmem, a biskupi czy ówczesny rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ks. prof. A. Słomkowski, przebywali w więzieniu pod takim czy innym zarzutem buntu wobec władzy ludowej¹⁰.

⁹ Zob. szerzej: A. KICIŃSKI, *Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (I parte)*, „Salesianum” 67(2005), nr 2, s. 331-357.

¹⁰ Tamże, s. 358-366.

Nauczanie religii w latach 1961-1989 miało miejsce w kościołach czy punktach katechetycznych. Katecheza miała jednak charakter szkolny. Zachowano bowiem podział na szkoły, klasy, były dzienniki, podręczniki i zeszyty. Wydziały Katechetyczne działały przy każdej kurii diecezjalnej, prowadząc pełny nadzór pedagogiczny na wzór państwowych kuratoriów oświaty. Szczególną troskę Kościoła, podzielaną przez społeczeństwo polskie, widać było w objęciu nauczaniem szerokich rzesz dzieci i młodzieży. W 1979 r. punktów katechetycznych powstało w budynkach kościelnych 12.389, a w domach prywatnych 8.592. W 1982 r. było przy kościołach już 13.840 sal, a w domach prywatnych 7.249 i jeszcze bez stałego miejsca w innych 129 miejscach. W 1987 r. uczono katechezy w 15.809 punktach katechetycznych przy kościołach i w 6.398 domach prywatnych. W 1971 r. wydano nowy program katechetyczny¹¹, który miał wprowadzić kierunek kerygmataczny, lecz generalnie panował rozpowszechniony styl neoscholastyczny katechizmów Deharbe. Próby wybitnych katechetyków, jak np. W. Gadowski, przyjęte były bardziej jako zagadnienia katechetyki formalnej¹², gdzie skupiano się na unowocześnieniu metody, niż tworzeniu środowisk żywej wiary¹³.

Nauczanie religii powróciło do szkoły w roku 1990 i jest do dziś. Na religię uczęszcza zdecydowana większość dzieci i młodzieży. Raport Komisji Wychowania Konferencji Episkopatu Polski podaje, że w roku szkolnym 2004/2005 uczestniczyło w przedszkolach 94,7% dzieci, w szkołach podstawowych 98,1% dzieci, w gimnazjach 97,2% młodzieży, w szkołach ogólnokształcących 93,3% młodzieży, a w technikum i szkołach zawodowych 92,7%¹⁴. Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) bada uczestnictwo w lekcjach religii od prawie 30 lat. Jest to inna metodologia badań, ponieważ diagnoza opiera się na deklaracji badanych. CBOS zauważa, że „analiza danych wskazuje, iż udział w lekcjach religii nie jest prostą konsekwencją przynależności do określonej wspólnoty wyznaniowej, ale warunkowany bywa zarówno czynnikami religijnymi, jak i społecznymi czy środowiskowymi”¹⁵. Raport ukazuje, że jeszcze w punktach

¹¹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Ramowy Program Katechizacji*, Warszawa 1971.

¹² Zob. B. BEDNARCZYK, *Ksiądz Walenty Gadowski w walce o lepszą metodę nauczania religii*, „Katecheta” 1958, nr 2, s. 110-119; 1958, nr 3, s. 195-202; 1958, nr 4, s. 296-305.

¹³ Zob. A. KICIŃSKI, *Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (II parte)*, „Salesianum” 67(2005), nr 3, s. 479-505.

¹⁴ S. ŁABENDOWICZ, *Sprawozdanie z działalności Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w latach 1999-2004*, www.katecheza.episkopat.pl/sprazozd.htm (dostęp: 10.09.2010).

¹⁵ M. GWIAZDA, *Religia w szkole – uczestnictwo i ocena*, w: KRAJOWE BIURO DS. PRZECIWDZIAŁANIA NARKOMANII, *Młodzież 2016*, Warszawa 2016, s. 143.

katechetycznych deklarowało uczestnictwo ok. 92% badanej młodzieży, to po powrocie do szkoły ok. 81%, a następnie odnotowano tendencję wzrostową (z wyjątkiem 1996 r.), aż do roku 2010. Wyniki uzyskane w 2013 r. zanotowały odwrócenie tendencji, a kolejne ukazują utrwalenie się i wzmocnienie tendencji spadkowej. W 2016 r. deklarację uczęszczania na lekcje religii w szkole złożyło ok. 75% młodych Polaków¹⁶.

Dla pełniejszego obrazu nauczania religii w Polsce warto zwrócić uwagę na najnowsze badania empiryczne, które zostały przeprowadzone na próbie badawczej 1090 osób, głównie maturzystów, dyrektorów szkół i rodziców. Ankietowani maturzyści po 12 latach nauki religii w 70% wystawili nauczycielom religii ocenę celującą i bardzo dobrą. W ocenie dyrektorów w połowie wypadli oni celująco i bardzo dobrze, dyrektorzy w przeważającej większości wystawili wyróżniającą formalną ocenę pracy i nagradzają swoich pracowników odznaczeniami, nagrodami i wyróżnieniami, podobnie jak nauczycieli innych przedmiotów. Rodzice w połowie badanych ocenili nauczyciela religii bardzo wysoko i wysoko, przy czym dało się zauważyć nieznaczną różnicę między oceną rodziców żyjących w związkach sakramentalnych a żyjącymi w innych związkach lub bez żadnego związku. Rodzice docenili w nauczycielu religii kontaktowość, umiejętności, wiedzę i pobożność. Jak ukazały badania Cz. Walentowicza: „najbliższa katechecie młodzież dostrzegła w nim: człowieka dojrzałego religijnie i osobowo, radosnego, kontaktowego, mądrego, posiadającego własne zdanie. W przeważającej większości katecheta nawiązuje do życia, odpowiada na pytania, pozwala dyskutować, potrafi zainteresować, sprawiedliwie ocenia”¹⁷.

Oczywiście we współczesnych mediach mamy wiele głosów krytyki wobec obecności nauki religii w polskiej szkole. Argumenty przeciw nauczaniu religii w szkole koncentrują się w większości na nieprawdziwych bądź nieprecyzyjnych informacjach¹⁸. Często pojawiająca się informacja, że nauczyciel

¹⁶ Zob. tamże, s. 141-142.

¹⁷ Cz. WALENTOWICZ, *Założony i realizowany model katechety. Studium katechetyczne w świetle dokumentów Kościoła i badań nauczycieli, rodziców oraz młodzieży w archidiecezji białostockiej*, Szczepieszyn 2017, s. 339.

¹⁸ Na uwagę w tej dyskusji zasługuje m.in. artykuł A. Szostakiewicza, *Religia w szkole – tak! Ale jaka?*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1765584,1,religia-w-szkole--tak-ale-jaka.read> (dostęp: 28.09.2018), czy też inny kontrowersyjny artykuł J. Woleńskiego, *Swąd szatana i nauczanie religii*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1649200,1,wszystko-czego-nie-wiemy-o-lekcjach-religii-kto-i-za-co-wlasciwie-placi.read> (dostęp: 1.02.2016). Ciekawa, choć niepełna, jest odpowiedź na te i inne zarzuty zamieszczona na portalu katolickim Deon.pl, *10 mitów o religii w szkole*, <https://www.deon.pl/religia/wiara-i-spoleczenstwo/art,1041,10-mitow-o-religii-w-szkole.html> (dostęp: 30.09.2018).

nie ma odpowiednich kwalifikacji, jest fałszywa, bowiem nauczyciel religii katolickiej ma takie samo przygotowanie pedagogiczne, jak każdy inny pedagog w Polsce. Jedną z trudniejszych i złożonych kwestii jest medialny postulat, aby nauka religii katolickiej i pewnie innych wyznań, bowiem i inne kościoły prowadzą nauczanie religii w szkole¹⁹, przekształciła się w religioznawstwo. Jako punkt wyjścia trzeba przypomnieć, że w Polsce to rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, a fakt, że Polska, choć o przewadze wyznania rzymskokatolickiego, jest otwarta na inne religie i wyznania nauczanie religii w szkołach, jest istotnym osiągnięciem europejskiej kultury w dziedzinie poszanowania wolności sumienia i religii. Kulturoznawstwo było już przedmiotem nauczania w szkole w okresie władzy komunistycznej i było nastawione jednoznacznie na ośmieszenie ludzi wierzących, w myśl powiedzenia przypisywanego Karolowi Marksowi, że religia jest opium dla ludu. I mimo to, że dziś to jedna z nauk, to Kościół katolicki w Polsce był promotorem wyznaniowego charakteru nauczania religii w szkole, ale nie tylko katolickiej, lecz respektującej wolny wybór rodziców, czy samej młodzieży. Inne Kościoły w Europie wybrały różne drogi, od religioznawstwa po multiwyznaniowość, ale dziś – pomimo dalszych trudności z ich strony pełnego zrozumienia tego wyboru – zaczynają poznawać założenia i realizację nauczania religii w Polsce.

3. KATECHEZA

Na początku powrotu nauki religii katolickiej wszystko koncentrowało się na wysiłkach opracowania odpowiedniej dydaktyki religii w szkole. Na uboczu pozostały takie problemy, jak katecheza w parafii i proces chrześcijańskiej inicjacji. Nie mniej trzeba podkreślić, że teoretyczne poszukiwania katechetów oraz powstanie i działalność Ruchu Światło-Życie, założonego przez ks. F. Blachnickiego, zainicjowały w Polsce proces przewyższania koncepcji katechezy jako nauki doktryny chrześcijańskiej czy autorytatywnej komunikacji werbalnej, przez przyjęcie perspektywy osobowego spotkania, którego głównym celem jest wspólnota. Katecheza to nauczanie, ale także działalność wychowawcza oraz proces inicjacji (por. DOK 68). Wielkie wydarzenie kościelne, jakim był Sobór Watykański II, przyniosło ze sobą wiele inicjatyw

¹⁹ Katechizację w szkołach prowadzą 24 kościoły i związki wyznaniowe zarejestrowane w Polsce. Czynią to na mocy art. 53 ust. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

i nowych wymogów, związanych z głęboką odnową katechetyczną w Kościele, także w Polsce. Bogate Magisterium Kościoła znalazło swoje odzwierciedlenie w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* z 1997 roku. Następnie poszczególne episkopaty odczuły przede wszystkim potrzebę ustalenia norm i nakreślenia kierunków dla zdecydowanej rewizji aktywności katechetycznej Kościoła²⁰. Konferencja Episkopatu Polski uczyniła to w roku 2001, ogłaszając *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*²¹ i *Podstawę programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*²². Dokumenty te podają normy i wytyczne dla katechezy w naszym kraju, w większości jednak poświęcają miejsce nauczaniu religii w szkole, ale jednak formułują podstawy do opracowywania programów szczegółowych dla różnych form katechizacji. Zmiany dokonują się powoli, mają charakter ewolucyjny, jest widoczne poszukiwanie przejścia od samej treści do głównego celu katechezy, jakim jest życie w komunii z Jezusem Chrystusem.

Zmianie uległa również sama koncepcja katechezy, która do niedawna cały wysiłek koncentrowała na katechezie dzieci i młodzieży²³. Wraz z rozwojem katechezy dorosłych wzrasta przekonanie, że dorosły jest podmiotem katechezy²⁴ w ciągłym rozwoju, który nieustannie potrzebuje katechezy. Motywy rozwoju katechezy małżonków i rodziców należy upatrywać w przemianach posoborowych związanych z dowartościowaniem wiernych świeckich i jasną opcją duszpasterską, że „przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę” (FC 86). Motywy związane są również ze zmianą uwarunkowań społeczno-kulturowych życia małżonków i rodziny oraz licznych zagrożeń dla rozwoju wiary, jak: sekularyzacja i dechrystianizacja życia rodzinnego, postmodernizm i prywatyzacja wiary. Katecheza małżonków i rodziców, jako fundamentalna część katechezy dorosłych, stale towarzyszy dorosłemu w odkrywaniu zamysłu Bożego względem małżeństwa i rodziny oraz wskazuje możliwości wypełnienia podstawowych zadań rodziny chrześcijańskiej. W Polsce katecheza mał-

²⁰ E. ALBERICH, *Na 50-lecie „Katechety” w poszukiwaniu nowego „paradygmatu katechetyki”*. *Refleksja nad sytuacją katechezy w Europie*, „Katecheta” 51(2007), nr 10, s. 73-74.

²¹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

²² KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Podstawa programowa Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001. W roku 2010 ukazała się druga *Podstawa programowa*, a w 2018 została zatwierdzona trzecia, która zostanie wkrótce opublikowana.

²³ Zob. A. KICIŃSKI, *Katecheza dorosłych w procesie budowania Kościoła dojrzałego*, w: *Katecheza dorosłych*, red. K. Misiaszek, J. Stala, Tarnów 2009, s. 417-428.

²⁴ Zob. A. KICIŃSKI, *Dorosły jako podmiot Katechezy*, w: *Katecheza dorosłych we wspólnocie Kościoła*, red. K. Misiaszek, Warszawa 2002, s. 141-158.

żonków i rodziców rozwija się zasadniczo w trzech obszarach: w parafii, w nowych ruchach i stowarzyszeniach religijnych oraz w mediach.

Parafia w Polsce jest niewątpliwie najbardziej znaczącym miejscem, w którym formułuje się i żyje wspólnota chrześcijańska, złożona w większości z małżonków i rodziców. Jest ona, ponad to, zwyczajnym środowiskiem, w którym rodzi się i wzrasta wiara. Stanowi więc odpowiednią przestrzeń wspólnotową, by realizowana w niej posługa Słowa była równocześnie nauczaniem, wychowaniem i żywym doświadczeniem. Realizowana jest zasadniczo w trzech formach jako: katecheza głoszona przed sakramentami, katecheza związana z realizacją funkcji przepowiadania w parafii oraz katecheza związana z działalnością poradnictwa rodzinnego w parafii.

Pierwszy etap katechezy rodziców jest odpowiedzią na ich prośbę, skierowaną do wspólnoty, o chrzest dziecka. Chrzest, tak jak każdy sakrament, jest sakramentem wiary. Może go przyjmować tylko ten, kto uwierzył w Jezusa Chrystusa jako Zbawiciela, pragnie żyć według Jego Ewangelii i nauczania Kościoła²⁵. W Polsce już się nie zakłada, że rodzice proszący o chrzest na pierwszym miejscu stawiają sprawy wiary. Stąd katechezy skierowane do rodziców i rodziców chrzestnych mają im pomóc znaleźć odpowiedź na pytanie: po co człowiekowi chrzest? Drugim ważnym etapem katechezy rodziców jest ich udział w przygotowaniu dziecka do Pierwszej Komunii Świętej. Duszpasterze wkładają duży wysiłek, aby dobrze przygotować dzieci do uczestnictwa we Mszy św. zarówno przez katechezę, jak i celebracje liturgiczne, które są związane z całym wychowaniem i wdrażaniem do obowiązków chrześcijańskich. Obserwacja uczestnicząca pozwala jednak stwierdzić, że tej katechezy poświęca się o wiele mniej czasu, niż sprawom organizacyjnym.

Katecheza małżonków i rodziców w Polsce jest związana z realizacją funkcji przepowiadania w parafii²⁶, obejmuje dwa aspekty: pomoc w kształtowaniu życia religijnego w obrębie rodziny oraz wsparcie apostołatu rodziny w świecie współczesnym. Katecheza wyjaśnia i wprowadza w korzystanie ze środków, które służą realizacji tego celu. Są nimi: słuchanie słowa Bożego, udział w Eucharystii, korzystanie z sakramentu pokuty i pojednania, celebrowanie liturgii życia rodzinnego, przygotowanie do odwiedzin duszpasterskich rodziny (nowe oblicze tradycyjnej kolędy), obchodzenie rocznic, uczestnictwo

²⁵ Cz. KRAKOWIAK, *Udział rodziców w przygotowaniu do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej*, w: *W poszukiwaniu katechezy rodziców. Studium teoretyczno-empiryczne*, red. J. Stala, E. Osewska, Tarnów 2007, s. 164-168.

²⁶ Zob. R. KAMIŃSKI, *Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa*, w: *Teologia pastoralna*, red. tenże, t. 2, Lublin 2002, s. 62-63.

w pielgrzymkach, rekolekcjach i dniach skupienia, zachowanie polskich tradycji związanych ze świętami (zwłaszcza Wigilia Bożego Narodzenia)²⁷. Tam, gdzie nie ma takiej katechezy, korzystanie z tych środków pozostaje z pewnością na poziomie rytualnych obrzędów. Są to bowiem relacje obustronne, np. bez katechezy liturgia staje się pewnego rodzaju magią, natomiast katecheza bez liturgii staje się indoktrynacją²⁸.

Katecheza małżonków i rodziców w Polsce nabrała szczególnego znaczenia w okresie posoborowym wraz z postępującym rozwojem grup, ruchów i stowarzyszeń²⁹. Wiele wspólnot bądź ich gałęzi prowadzi dla nich katechezę, której celem jest dążenie do świętości poprzez osobisty rozwój każdego z małżonków (np. Ruch Światło-Życie, Equipes Notre-Dame w Polsce). Inne wspólnoty wprost prowadzą formację małżeństw dla wzrostu samego małżeństwa wspólnie z Bogiem (np. Wspólnota Chemin Neuf ze swoją misją Kana). Katechetyczne założenia nowych wspólnot podkreślają, że ich formacja religijna odróżnia ją od form poradnictwa rodzinnego, od psychoterapii czy tradycyjnych rekolekcji (zob. np. założenia ruchu rekolekcyjnego Spotkania Małżeńskie). Specyficznym rysem pierwszych katechez, skierowanych do małżonków i rodziców, jest głoszenie kerygmatu chrześcijańskiego (np. Droga Neokatechumenalna). W wielu wspólnotach ukazywane jest małżeństwo w zamysle Bożym.

Katecheza małżonków i rodziców najczęściej przygotowuje ich do realizacji założonych funkcji różnych wspólnot, którymi są: życie Słowem Bożym, Liturgią oraz dawanie świadectwa. Wspólnoty zobowiązują swoich członków do regularnego spotkania ze słowem Bożym. Różne są metody studiowania Biblii, ale one są podstawą dialogu małżeńskiego i rodzinnego. Poprzez katechezę biblijną animatorzy lub liderzy wspólnot wprowadzają członków wspólnot do praktyki odwoływania się do Pisma Świętego w każdym przedsięwzięciu, bowiem to ono posiada najwyższy autorytet i jest nie tylko źródłem wiary, ale i fundamentem niezachwianej pewności. Poprzez katechezę liturgiczną małżonkowie i rodziny wprowadzani są w należyte rozumienie, przy-

²⁷ Zob. B. MIERZWIŃSKI, *Rodzin Duszpasterstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 741. Zob. także. W. ŚMIGIEL, *Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła-wspólnoty*, Lublin 2010, s. 252-267.

²⁸ Zob. A. KICIŃSKI, *Katecheza i liturgia*, „Roczniki Teologiczne” 54(2007), z. 6, s. 117-128; H. SŁOTWIŃSKA, *Związki katechetyki z liturgiką*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, s. 86-101.

²⁹ Zob. H. WROŃSKA, *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne*, Lublin 2007; A. KICIŃSKI, *Ruchy w służbie Kościoła*, w: *Nowa Wiosna w Kościele*, red. M. Boruc, Siedlce 1999, s. 87-97.

gotowanie i przeżywanie liturgii, gdyż ona jest najlepszym sposobem urzeczywistnienia się żywego Kościoła.

Szczególny rozwój katechezy w Polsce obserwujemy w mediach. Katechezę systematyczną, prowadzoną w niektórych mediach katolickich w Polsce (np. Radio Maryja), należy rozumieć jako wychowanie dorosłych, które obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego. To nauczanie obejmuje wiele elementów pasterskiej misji Kościoła, które mają z katechezą coś wspólnego albo ją przygotowują, albo z niej wypływają, chociaż ona nie jest z nimi całkowicie związana. Są to: pierwsze głoszenie Ewangelii, czyli misyjne przepowiadanie przez kerygmat dla wzbudzenia wiary; działalność apologetyczna, czyli poszukiwanie argumentów skłaniających do uwierzenia; praktyka życia chrześcijańskiego; sprawowanie sakramentów; pełne uczestnictwo we wspólnotie kościelnej i wreszcie świadectwo życia apostoelskiego i misyjnego (zob. CT 18). Cenne, ze względu na łączność z Kościołem powszechnym, są transmisje i publikacje katechez środowych i rozważań przed modlitwą Anioł Pański pod przewodnictwem papieża, które są prowadzone systematycznie i zawierają wiele ważnych wskazań dla małżonków i rodziców (transmitują i publikują w całości m.in.: Radio Watykańskie, Telewizja Trwam i Radio Maryja, Tygodnik „Niedziela”, portal internetowy Opoka).

Katechezy okolicznościowe prowadzone są zwłaszcza na tematy, które są przedmiotem medialnej dyskusji: chrześcijańskie spojrzenie na *in vitro*; polityka prorodzinna; Naprotechnologia a leczenie niepłodności; koncepcja rodziny katolickiej jako związku mężczyzny i kobiety czy inne tematy. Katechezy takie są również prowadzone ze względu na wypadające wspomnienia liturgiczne (św. Józefa, św. Rodziny, św. Joanny Beretta Molla) czy transmisje z sanktuariów bądź specjalnych wydarzeń związanych z życiem chrześcijańskim małżeństw i rodzin (np. Światowe Spotkania Rodzin). Inną formą katechez okolicznościowych jest bardzo cenna możliwość bezpośredniego kontaktu z prowadzącym (przez telefon, mail czy list) w celu dopytania bądź postawienia konkretnego problemu małżeńskiego bądź rodzinnego.

Nowe formy katechezy, zwłaszcza związane z katolickimi, a także świeckimi środkami masowego przekazu w Polsce, mają duże znaczenie, bowiem są dla wielu głównym przekazem informacyjnym i formacyjnym w zakresie życia chrześcijańskiego w wymiarze indywidualnym, rodzinnym i społecznym. Fakt obecności katechezy w mediach o zakresie ogólnopolskim, ponadregionalnym i lokalnym jest cenny. Należy jednak pamiętać, że do podstawowych środowisk katechetycznych należą: rodzina, parafia i szkoła. Trudno jednak

zauważyć w Polsce, że za katechezę jest odpowiedzialna cała wspólnota chrześcijańska, a nie tylko pojedyncze środowisko katechetyczne. Doświadczenie Kościoła zawarte w nauczaniu jasno stwierdza, że cała wspólnota jest początkiem, miejscem i celem katechezy. To właśnie dzięki tej wspólnocie głoszona jest wiara, która zaprasza wszystkich do nawrócenia i do pójścia za Chrystusem (por. DOK 254). Należy jednak odnotować fakt, że z powodu jeszcze dość silnego przyzwyczajenia środowiska katechezy postrzegane są w kategoriach niemalże wyłącznie jednostkowych i administracyjnych. Zwykle, gdy jest mowa o odpowiedzialności za katechezę, wymienia się poszczególne osoby sprawujące określone funkcje (biskup, proboszcz, duszpasterze, katecheci), zwracając niewielką uwagę na rolę całej wspólnoty chrześcijańskiej. W znowelizowanych dokumentach katechetycznych odnajdujemy wiele wskazań, zachęt i uzasadnień dotyczących konieczności współpracy pomiędzy różnymi środowiskami katechezy. W obecnej sytuacji nauczania religii w szkole i katechezy w Polsce współpraca tych środowisk jest ciągle w fazie poszukiwań nowych rozwiązań.

*

Decyzją Konferencji Episkopatu Polski katecheza i nauczanie religii w szkole powinny wzajemnie się uzupełniać. Tak stało się tylko częściowo. Katecheza parafialna w okresie komunizmu zachowała bowiem swój szkolny charakter. Były klasy, dzienniki, podręczniki i zeszyty oraz świadectwa z ocenami z religii. Pomimo tego Kościół katolicki wykonał ogromną pracę organizacyjną w dostosowaniu się do nowych warunków oświatowych w okresie demokracji. Przygotował wszystkie dokumenty katechetyczne respektujące najwyższe standardy oświatowe. Opublikował pełne pakiety edukacyjne dla wszystkich typów przedszkoli i szkół. Przede wszystkim wykształcił całą rzeszę profesjonalnych nauczycieli religii. Analizując bogaty dorobek katechetów polskich o nauczaniu religii w szkole widać znajomość doświadczeń innych krajów, w których nauka religii odbywa się w szkole. Odnotować również należy, że katecheci polscy nie chcą i nie kopią obcych rozwiązań, gdyż sytuacje w poszczególnych Kościołach są istotnie różne. Stąd raczej powszechnie przyjęli myśl, że szkolne nauczanie religii traktują jako część katechezy, tj. jako specyficzną formę katechezy.

Napięcia pomiędzy realizacją katechezy a nauczaniem religii w szkole spowodowane są również faktem, iż komunizm wypaczył wiele istotnych pojęć, w tym także pojęcie wychowania, gdzie wychowanie socjalistyczne było tylko

karykaturą wychowania. Włączenie się nauczania religii w obecny system, próbujący przywrócić integralność wychowania z wiedzą i kreowaniem umiejętności, nie posiada jeszcze własnego oblicza i widać, że triada nauczanie-kształcenie-wychowanie, która stanowi o istocie wychowania, nie jest spójna. Warunkiem spójności wychowania dzieci będzie docenienie działań wychowawczych pomiędzy szkołą, rodziną, Kościołem i innymi instytucjami. Dopóki nie będzie tutaj spójności, dopóty wychowanie zintegrowane będzie tylko postulatem. Kościół katolicki podjął wielki wysiłek, aby wspomagać procesy przemiany szkoły polskiej w środowisko wychowawcze, które harmonijnie wspiera indywidualny i społeczny rozwój każdego ucznia, od rozwoju fizycznego, przez rozwój psychiczny i społeczny, aż po religijny. Jednak ciągle reformy oświaty nie stwarzają klimatu wychowawczego, lecz tylko wzmagają wysiłki administracyjne, które pochłaniają większość energii instytucji wychowawczych, w tym Kościoła katolickiego. Trudno jest więc – choć nie jest to niemożliwe w niektórych przypadkach – realizować szkolne nauczanie religii jako część katechezy, tj. jako specyficzną formę katechezy. Wszystko zależy od podejścia całego środowiska do podjęcia prób zintegrowania swoich oddziaływań ze szkołą, wspólnotą parafialną i – przede wszystkim – z rodziną. Trzeba jednak podkreślić, że „zintegrowana” nie oznacza „umieszczona wewnątrz”, np. szkoły, lecz połączona siecią wzajemnych relacji odzwierciedlających miłość, która pozwala rozpoznawać uczniów Jezusa. Bóg nie jest abstrakcją, ale Żyjącym, z którym nawiązujemy relację. I choć katecheza parafialna pozostała na marginesie życia duszpasterskiego, to Kościół katolicki w Polsce poprzez prężnie działające parafie realizuje podstawowe zadania katechezy skupiające się na katechezie sakramentalnej.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERICH E., Na 50-lecie „Katechety” w poszukiwaniu nowego „paradygmatu katechetyki”. Refleksja nad sytuacją katechezy w Europie, „Katecheta” 51(2007), nr 10, s. 72-80.
- BA., 10 mitów o religii w szkole, <https://www.deon.pl/religia/wiara-i-spoleczenstwo/art,1041,10-mitow-o-religii-w-szkole.html> (dostęp: 30.09.2018).
- BEDNARCZYK B., Ksiądz Walenty Gadowski w walce o lepszą metodę nauczania religii, „Katecheta” 1958, nr 2, s. 110-119; 1958, nr 3, s. 195-202; 1958, nr 4, s. 296-305.
- CENTRUM BADAŃ OPINII SPOŁECZNEJ, Znaczenie religii w życiu Polaków. Komunikat z badań, red. R. Boguszewski, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2006/K_081_06.PDF (dostęp: 1.09.2018).
- GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY, Mały Rocznik Statystyczny Polski, Warszawa 2018.
- GWIAZDA M., Religia w szkole – uczestnictwo i ocena, w: KRAJOWE BIURO DS. PRZECIWDZIAŁANIA NARKOMANII, Młodzież 2016, Warszawa 2016, s. 141-152.

- FUNDACJA EDUKACYJNA PERSPEKTYWY, Study in Poland, Studenci zagraniczni w Polsce 2017. Raport, Warszawa 2017.
- KAMIŃSKI R., Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa, w: Teologia pastoralna, red. tenże, t. 2, Lublin 2002, s. 60-69.
- KICIŃSKI A., Ruchy w służbie Kościoła, w: Nowa Wiosna w Kościele, red. M. Boruc, Siedlce 1999, s. 87-97.
- KICIŃSKI A., Dorosły jako podmiot Katechezy, w: Katecheza dorosłych we wspólnocie Kościoła, red. K. Misiaszek, Warszawa 2002, s. 141-158.
- KICIŃSKI A., Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918-2001 (I parte), „Salesianum” 67(2005), nr 2, s. 331-357; (II parte), „Salesianum” 67(2005), nr 3, s. 479-505; (III parte), „Salesianum” 68(2006), nr 1, s. 101-127.
- KICIŃSKI A., Dyrektorium Ogólne o Katechizacji, w: Słownik Katechetyczny, red. J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 233-235.
- KICIŃSKI A., Katecheza i liturgia, „Roczniki Teologiczne” 54(2007), z. 6, s. 117-128.
- KICIŃSKI A., Katecheza dorosłych w procesie budowania Kościoła dojrzałego, w: Katecheza dorosłych, red. K. Misiaszek, J. Stala, Tarnów 2009, s. 417-428.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, Ramowy Program Katechizacji, Warszawa 1971.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 2001.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, Podstawa programowa Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 2001.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, Podstawa programowa Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 2010.
- KRAKOWIAK Cz., Udział rodziców w przygotowaniu do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, w: W poszukiwaniu katechezy rodziców. Studium teoretyczno-empiryczne, red. J. Stala, E. Osewska, Tarnów 2007, s. 163-176.
- ŁABENDOWICZ S., Sprawozdanie z działalności Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w latach 1999-2004, www.katecheza.episkopat.pl/sprawozd.htm (dostęp: 10.09.2010).
- MAJ., W Polsce przybyło kandydatów do kapłaństwa, <http://kair.ekai.pl/depesza/558193/show> (dostęp: 6.09.2018), czy <https://ekai.pl/blisko-34-tys-klerykow-przygotowuje-sie-do-kaplanstwa/> (dostęp: 06.05.2017).
- MIERZWIŃSKI B., Rodzin Duszpasterstwo, w: Leksykon teologii pastoralnej, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 731-743.
- MIR., Około 4 mln pielgrzymów odwiedziło Jasną Górę w 2017 roku, <https://ekai.pl/okolo-4-mln-pielgrzymow-odwiedzilo-jasna-gore-w-2017-roku/> (dostęp: 1.08.2018).
- MURAWSKI R., Katecheza, w: Leksykon teologii pastoralnej, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 344-348.
- PRZECISZEWSKI M., im, aw, em, Polskie pielgrzymowanie, fenomen na skalę europejską (dossier), <http://kair.ekai.pl/depesza/540828/show?q=fenomen> (dostęp: 1.08.2018).
- SŁOTWIŃSKA H., Związki katechetyki z liturgiką, w: Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku, red. A. Kiciński, Poznań 2007, s. 86-101.
- SZOSTAKIEWICZ A., Religia w szkole – tak! Ale jaka?, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1765584,1,religia-w-szkole--tak-ale-jaka.read> (dostęp: 28.09.2018).
- ŚMIGIEL W., Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła-wspólnoty, Lublin 2010.
- WALENTOWICZ Cz., Założony i realizowany model katechety. Studium katechetyczne w świetle dokumentów Kościoła i badań nauczycieli, rodziców oraz młodzieży w archidiecezji białostockiej, Szczepleszyn 2017.

WOLEŃSKI J., Swąd szatana i nauczanie religii, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1649200,1,wszystko-czego-nie-wiemy-o-lekcjach-religii-kto-i-za-co-wlasciwie-placi.read>(dostęp: 1.02.2016).

WROŃSKA H., Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne, Lublin 2007.

KATECHEZA A NAUCZANIE RELIGII KATOLICKIEJ W POLSCE

S t r e s z c z e n i e

Nauczanie religii w szkole ma w Polsce długą tradycję, jej powrót do szkoły w 1990 roku postawił Kościołowi katolickiemu zadanie dostosowania katechizacji do nowej rzeczywistości oświatowej. Nastąpiła ogromna mobilizacja, aby sprostać temu wyzwaniu. Dzisiaj, po prawie 30 latach, można stwierdzić, iż nauczanie religii w polskiej szkole jest zabezpieczone prawem międzynarodowym i polskim, jest dobrze zorganizowane, ma dobrze wykształconych katechetów i ciągle jest wzbogacane coraz to nowymi programami i podręcznikami. Niemniej wielu biskupów i katechetów podkreśla, że katecheza parafialna została na marginesie życia kościelnego i czynione są liczne wysiłki, aby ją reaktywować.

Decyzją Konferencji Episkopatu Polski katecheza i nauczanie religii w szkole powinny wzajemnie się uzupełniać. Tak stało się tylko częściowo. Analizując bogaty dorobek katechetów polskich o nauczaniu religii w szkole widać znajomość doświadczeń innych krajów, w których nauka religii jest w szkole. Odnotować również należy, że katechetycy polscy nie chcą i nie kopiują obcych rozwiązań, gdyż sytuacje w poszczególnych Kościołach są istotnie różne. Stąd raczej powszechnie przyjęli myśl, że szkolne nauczanie religii traktują jako część katechezy, tj. jako specyficzną formę katechezy. I choć katecheza parafialna pozostała na marginesie życia duszpasterskiego, to Kościół katolicki w Polsce poprzez prężnie działające parafie realizuje podstawowe zadania katechezy skupiające się na katechezie sakramentalnej. Rozwijają się zarówno tradycyjne formy katechezy, jak ta głoszona podczas fenomenu pielgrzymowania w Polsce, czy też nowe formy, jak głoszenie katechez w mediach.

Słowa kluczowe: katecheza; nauczanie religii w szkole; pielgrzymowanie; mass media.